

co prožívá divák v hledišti, tak musí i reportér kontrolovat míru a výraz svých citů, projevujících se zejména v intonaci mluvy, představou, co a jak vnímá a tedy i prožívá posluchač.

A to je cesta na ostří nože – přísně v mezích vztahů reportéra k prožívané a líčené skutečnosti a vztahů k posluchači, v mezích citlivého vkusu a celkové uměřenosti. Konkrétně vysloveno: nic neubírat, nic nepřidávat, dát plně i sebe, ale zůstat v pozadí, přesně odhadnout stupeň závažnosti chvíle, ji se plně přizpůsobit, ale zůstat lidsky prostý.

Disman byl autorem, interpretem, režisérem. Všechno se zmocňoval s výraznějším uměleckým nábojem, než se dařilo ostatním. Jeho práce budily dojem ideální vyváženosti a dokonalosti. Zdá se, že – řečeno terminologií současného marketingu – originálním mixem znalostí a dovedností dosáhl vrcholu. Dnes je tento typ rozhlasové tvorby menšinový a mnozí argumentují, že zpravodajství a publicistice neprospívá. Nejsm si tím zcela jist. Je známo, že v každém před mikrofonem vystupujícím novináři musí být kapka exhibicionismu, touhy dramaticky se blýsknout. Zásady, které poněkud nadneseně formulovali předchůdci, by současníkům pomohly zvládnout uvedené polohy.

Miloslav Disman zanechal po sobě stati, v nichž se profesně brilantní, moudré odkazy snoubí s tehdejšími ideologickými ingrediencemi, jako jsou stranickost, ideovost, boj za mír atd. I proto považují jeho dílo za jedinečné vystižení doby. Bez Dismanovy účasti by rozhlas nezažil hvězdnou kulminaci v šedesátých letech. V době normalizace se už Disman omezoval hlavně na režijní práci.

Mgr. Jiří Hubička

Pohled na vysílání školského rozhlasu ve 30. letech 20. století perspektivou archivních materiálů z odkazu Miloslava Dismana

Pečlivost, s jakou Miloslav Disman soustředil písemný i zvukový materiál, jenž se vázal k jeho rozhlasové činnosti v průběhu onoho poměrně dlouhého období, po které v programové práci působil – jde o etapu od roku 1931 do roku 1971, dává možnost pohlédnout na řadu oblastí rozhlasové práce s trochu zpřesněnou optikou.

Působení tzv. školského rozhlasu bylo pamětníky a rozhlasovými historiky popsáno několikrát. Sám Miloslav Disman zhodnotil své zkušenosti s vysíláním školského rozhlasu v rozsáhlé studii „Příspěvek k vzniku a vývoji školského rozhlasu (1924–1939)“.¹⁾ V této práci shrnuje jednak vlastní – a často ryze osobní – zkušenosti z přípravy programu školského rozhlasu, dále pak bohatě zúročuje zachovanou dokumentaci z jednání Sboru pro školský rozhlas, množství pečlivě formulovaných a zachovaných zápisů z jednání tohoto orgánu. Zásluhu na uchování těchto materiálů měla – Disman to s vděkem ve své práci zmiňuje – spolupracovnice rozhlasu pro školy paní Františka Kohoutová-Símová.

Dismanův odkaz písemného materiálu, který je uchován v rozhlasovém archivu, obsahuje však další složky, jež se k působení školského rozhlasu vztahují. Z nich ovšem Disman – trochu překvapivě – poznamenává pro svou práci nečerpal. Mám na mysli zejména souhrn dopisů, které Sboru pro školský rozhlas docházely, tedy souhrn ohlasů, jež reflektují v poměrně bohaté škále názory adresátů školského vysílání – jde o hodnocení učitelů, ale také o ohlasy školní mládeže. Prostudování dopisových reakcí na vysílání školského rozhlasu, ohlasu, který byl zčásti spontánní, zčásti vyžádaný, neboť vedení Sboru pro školský rozhlas systematicky oslovovalo pedagogickou veřejnost a hodnocení si soustavně objednávalo, přinášá několik cenných zjištění nejen o tomto segmentu rozhlasového vysílání, ale obecně i o záměrech a strategii vedení pražského rozhlasu ve 30. letech.

Nakonec mi dovoluťe ocitovat doklad o tom, že neprosazoval jen oficiální teorie s úlitbovými stranickými ingrediencemi. Následující Dismanovy řádky o novináři a později pedagoga Františku Gelovi považují za nejpřirozenější výklad žánru reportáže.

Základním předpokladem reportáže je podle Gela pud zvědavosti (zvědavost je fundamentem lidského pokroku) a pud sdílnosti, vlastní každému člověku. Zájem pramení jednak z obecné situace. Staví se např. nějaký velký tunel anebo vypustili družici; to zajímá každého a každý je ochoten si poslechnout dobrého reportéra o této události. Druhá oblast zájmu má všelidskou povahu. Je to např. lidské zdraví, otázka výchovy dětí apod. neboť převážná většina posluchačů se o své zdraví zajímá, zvláště od čtyřicátého roku svého věku, a o děti se alespoň zajímají jejich rodiče, učitelé, vychovatelé. František Gel právem tvrdí, že reportáž o hvězdářství zaujme i železničáře, ukážeme-li mu astronomii jako základ časoměry významnou i pro železniční řád. Jde však o to, doveďme-li reportér spojit naprosto známé s naprosto neznámým.

V článku jsem citoval z těchto Dismanových statí:

Závěrečné souhrnné poznámky z prvního dne II. soustředění reportérů Čs. rozhlasu na Roztěži pro I. CS (Bulletin Metodického kabinetu, 1955)

...reportérem je MILOSLAV DISMAN, nositel Řádu práce (Rozhlasová práce, 1963)

Co je to vlastně reportáž (O rozhlasové reportáži, Študiijný zošit Metodického kabinetu Československého rozhlasu Bratislava, 1960)

Stručná rekapitulace vzniku školského rozhlasu u nás

První zmínky o záměru vybudovat samostatné vysílání pro školy se objevily už ve 3. čísle prvního ročníku časopisu Radiojournal, tedy v září 1923. Reálný základ ke zřízení vysílání byl ovšem dán až 6. června 1925, kdy se v preambuli statutu Radiojournalu objevuje poznámka o nezbytnosti zřídit vzdělávací vysílání. Intenzivnější jednání o realizaci tohoto programového plánu byla ovšem zahájena až v roce 1928. Ještě předtím však učinila první konkrétní kroky pro vzdělávání rozhlasem nejvýhodnější stanice tehdejšího rozhlasu – v Košicích. U zrodu tohoto počínu stál Emil Rusko, původní profesor učitel, později vedoucí literárního oddělení košického rozhlasu. Zahájil pravidelné vysílání pro školy už 17. dubna 1927.

Pražský Radiojournal odvysílal první pokusné vysílání školského rozhlasu 26. října 1929. Právní podklad dostala tato programová snaha pak 1. 8. 1930, kdy vychází výnos ministerstva školství a národní osvěty č. 107 o školském rozhlasu. Vysílání bylo slavnostně zahájeno 19. prosince 1930. Pravidelně se ovšem začalo vysílat až 6. února 1931.

Vzhledem k tomu, že založení školského rozhlasu bylo společnou záležitostí Radiojournalu a ministerstva školství a národní osvěty, byl 18. 11. 1930 zřízen společný orgán obou těchto institucí, který měl na starosti všechny programové i organizační otázky s vysíláním spojené. Byl to „Sbor pro školský rozhlas“, jehož členy jmenoval ministr školství. V zápise z prvního jednání Sboru jsou kromě obecných ustanovení a vymezení činnosti specifikovány „předměty“ (ve školním smyslu toho slova), jimž se školský rozhlas bude věnovat. Jsou to: vlastivěda, přírodní vědy, hudba. Chybí zde v první fázi literatura, která se však posléze stává velmi podstatnou složkou vysílání.

Skutečnost, že postupné rozšiřování vysílání pro školy a tím i systematické vybavování škol radiopřijímači se nepochoybně stane komerčně zajímavým počinem, si záhy uvědomily i podnikatelské kruhy. Svědčí o tom pasáž ze

zápisu zahajovací schůze Sboru v roce 1930 („U nás byla věc předmětem velmi živého zájmu radiového průmyslu a radioobchodu, který předložil referentu jednak dotazník a jednak přípis správě škol a návrh organizace nákupu a prodeje aparátů pro školský rozhlas.“)

Následující etapa působení školského rozhlasu, kterou završuje rok 1938 (školský rozhlas vysílal ovšem nadále i v průběhu války, ale podmínky jeho činnosti se přirozeně výrazně proměnily), se vyznačuje především těmito čtyřmi rysy:

1. postupné rozšiřování vysílacího prostoru – vysílá se nejen pro tři stupně základních škol, tedy pro věkové kategorie 6–15 let, ale posléze i pro střední školy; z původního jednoho ranního vysílání týdně se program rozšiřuje na celý týden, doprovodné relace ve formě her, dramatizací a besídek se prosazují i v odpoledním a víkendovém programu,
2. hledání účinných forem a tvarů, neustálé ověřování působnosti dílčích pořadů, spontánní i vyprovokovaná reflexe školských pracovníků a samotných dětí přináší neobyčejně cenné poznatky pro vyhodnocování efektivnosti vysílání,
3. radiofikace škol – úsilí o co největší rozšíření rozhlasových přijímačů do škol, řada podpůrných akcí, hledání finanční pomoci...,
4. systematická snaha podávat učitelům pomocnou ruku se projevuje v hojně publikační činnosti. Radiojournal vydal – kromě velmi pečlivě připravovaného a detailního Programu školského rozhlasu, tištěného čtvrtletně od září 1932 péčí Sboru pro školský rozhlas a nákladem Radiojournalu – také Technickou příručku školského rozhlasu, v níž – v těsné návaznosti na program školského rozhlasu – byly detailně řešeny otázky rozhlasové techniky, výběru a instalace přijímače, odstraňování poruch a rozsahu tónových frekvencí.

V průběhu 30. let se také postupně konstituuje okruh lidí, kteří se stále náročnějším úkolům plynoucím z přípravy vysílání školského rozhlasu věnují. Nemám tu ovšem na mysli pouze stále členy Sboru pro školský rozhlas zastupující v tomto orgánu Radiojournal – byli jimi dr. Šourek a dr. Karel –, ani ty rozhlasové pracovníky, kteří se jednání Sboru zúčastňovali příležitostně – např. hudební ředitel K. B. Jiráček, jde mi naopak o ty, kteří program připravovali prakticky.

Zde poprvé narážíme na jméno Miloslava Dismana, který v prvních čtyřech letech působení školského rozhlasu pracoval pro něj ovšem jako externista.²

Kromě Dismana věnovali se redakční a režijní přípravě vysílání např. Jan Kühn (režisér), Jindřich Heller (od roku 1936 šéf školského vysílání), Bedřich Pěkný (tajemník Sboru pro školský rozhlas, ale současně autor řady pásem a scének), v hudební oblasti Vojtěch Bořivoj Aim, inspektor hudebních škol, externí autor mnoha hudebně vzdělávacích pásem. (Aim je mimořádně trochu neprávem opomíjená postava školského vysílání. Jeho způsob přípravy pásem se setkával s mimořádně pozitivním ohlasem. V archivu Čs. rozhlasu jsou uloženy texty celé řady jeho pořadů (viz příloha č. 1), které by nesporně zasloužily bližší prozkoumání.)

Jak bylo řečeno už výše, v pozůstalosti M. Dismana existuje složka, obsahující dopisový ohlas na vysílání školského rozhlasu. Disman ji při tvorbě své stati o vzniku a vývoji tohoto programu příliš nevyužil. Pohlédneme nyní trochu detailněji na obsah této složky.

Dopisový ohlas školského rozhlasu

Pozůstalost Miloslava Dismana čítá 56 dopisů od pedagogů z nejrůznějších oblastí Čech a Moravy, v malém počtu i ze Slovenska. Dopisy pocházejí z období mezi roky 1931–1938.

Jedná se o jakýsi výběr, pouhý zlomek z korespondence, kterou Sbor pro školský rozhlas vedl. Zápis schůze sboru ze 17. února 1932 – rovněž obsažený v pozůstalosti M. Dismana – udává, že školský rozhlas pouze

v období od 1. 1. do 31. 12. 1931 přijal 9 896 dopisů, vyřídil a odeslal 4 627 dopisů a na 3 500 tiskopisů. Navíc bylo v kanceláři za stejné období přijato 625 návštěv. Úctyhodný pohyb v oblasti „public relations“, řekli bychom dnešní frazeologii.

Nejzajímavější a nejcharakterističtější citace z dopisů zaslaných Sboru pro školský rozhlas v uvedeném období, uvádím v příloze č. 2. Na tomto místě se pokusím o jejich základní rozčlenění.

V Dismanově odkazu nacházíme dopisy tohoto typu:

- reakce na technickou stránku poslechu, na kvalitu přijmu, podrobné líčení obtíží, které učitelé nadšení pro myšlenku šíření osvěty pomocí rozhlasového média museli překonávat
- hodnocení kvality jednotlivých pořadů, pokusy o charakteristiku celku a především základních tendencí percepcí pořadů – zde se nacházejí cenné doklady o reakcích a bezprostředním ohlasu těch, jimž bylo vysílání určeno – tedy dětí
- návrhy na typy pořadů, rady a programová přání, jež vycházejí z konkrétních poznatků učitelů vnímajících reakce žáků
- pozitivní hodnocení pořadů, vymezení typů pořadů, které mají předpoklady oslovit dětské posluchače a plnit tak svůj prvotní cíl
- postřehy o negativním působení pořadů, doklady o konkrétních jevech, jež v četných případech působily, že se pořady mýjely se svým záměrem
- obecné poznatky o možnostech a perspektivách působení rozhlasového vysílání na posluchače
- odraz a signál obtíží, které přinášelo národnostní uspořádání předválečné republiky; na jedné straně projevy otevřenosti a snahy zužitkovat podněty, které národnostně smíšené prostředí nabízí, na druhou stranu obava – zejména v případě pohraničních škol – z možného neporozumění
- rozdílné přijímání programu dětmi venkovskými a městskými dosvědčuje značnou kulturní propast mezi městem a venkovem, která byla pro dané období příznačná
- doklady o snaze mnoha učitelů nalézt cestu z nedostatečného vybavení škol přijímačí technikou – viz poslední dopis citovaný v příloze, který dosvědčuje, že ani v roce 1937, tedy v roce, kdy rozhlas s velkou slávou přivítal miliontého koncesionáře, nebylo vybavení škol rozhlasovými přijímači zdaleka dostačující.

Shrneme-li poznatky, jež plynou z nejzajímavějších úryvků korespondence vztahující se ke školskému rozhlasu, dojdeme k závěru, že – vzdor všem obtížím technického i programově koncepčního rázu – konstituoval se školský rozhlas postupně v nejvýznamnější složku sféry „rozhlasů v rozhlase“.

Ve srovnání s dalšími „zájmově menšinovými“ rozhlas, k nimž patřily Zemědělský rozhlas, Dělnický rozhlas, Rozhlas pro průmysl, obchod a živnosti, byl školský rozhlas nejdynamičtější, nejvíce otevřený vůči hledání nových tvarů a forem a také nejotevřenější svým vnímatelům. Vedení rozhlasu si bylo velmi dobře vědomo, že péče a pozornost věnovaná nejmenším posluchačům, se v dlouhodobém horizontu nepochybně zúročí. Třebaže jsme sledali v některých dopisových ohlasech obavy, zda vysílání pro nejmenší neprobíhá v přílišném chvatu a nepostrádá větší pečlivost, je zřejmé, že rozhlasovému vedení na úrovni pořadů pro školní mládež nesporně záleželo. Bylo si totiž vědomo, že zde vede cesta k podchytení a kultivaci budoucích pravidelných posluchačů.

Koncepční otázky

Ve vybraných dopisech zaznává ovšem – ve vztahu k obsahové stránce – poměrně hodně kritiky. Připouštím samozřejmě, že dojem převažující kritičnosti ohlasů, který z citovaného výběru dopisů může vznikat, může být zkreslující. Poměrné zastoupení ohlasů kladných, ba dokonce nadšených je prokazatelně vyšší nežli hlasů kritizujících. Je ale příznačné, že už ve výběru dopisů, které

se v Dismanově odkazu ocitly (není zřejmé, kdo onu selekci dělal, je však pravděpodobné, že Disman sám nikoliv), se ocitly právě ony dopisy kritické.

Hlavní směry kritiky se týkají jednak volání po větší srozumitelnosti, názornosti (je zřejmé, že autoři uváděných požadů pro školy si nebyli vždy dostatečně vědomi limitů, které dává ryze auditivní forma sdělení), dále pak odsouzení „strnulosti“, akademické vážnosti, tedy přílišné didaktičnosti projevu, který děti zjevně odrazoval a do slova (jak dokládají dopisy) uspával. Jako šťastnější jevila se už tehdy forma dialogizovaná, či dokonce dramati- zovaná, jakožto projev dynamický a kontrastní k obyčej- němu výkladu, jehož se dětem v rámci běžné výuky do- stávalo dost. Už tehdy bylo „dramatizované“ zprostředko- vání informací sledováno jako rozhlasové specifikum, doména, která dává rozhlasu ohromnou výhodu. Naproti tomu ovšem zaznívá varování před přemírou zvukových vjemů, velkého množství paralelně znějících hlasů, před příliš výrazně uplatňovanou zvukovou kulisou. Je to va- rování pochopitelné zejména s přihlédnutím k poměrně stále nízké kvalitě poslechu, která zvukově naddimenzo- vané pasáže znepráhledňovala.

Další zřetelný rys, který z dopisů vyplývá a naznačuje směr budoucího vývoje – volání po odlehčenosti, po zře- telnějších stopách humoru, stejně jako příklon ke kratším tvarům.

Technické problémy

Důslednému prosazení myšlenky „rozhlas jako pro- středek šíření osvěty“ a „rozhlas jako významný pomoc- ník školy“ bránily zpočátku technické limity: především samotný nedostatek rozhlasových přijímačů ve školách, dále pak technická kvalita přijmu. V obou případech se úsilí o prosazování školského rozhlasu záhy propojilo se systematickou radiofikací škol, současně s úsilím o sys- tematickou osvětu v technické oblasti přijmu.

Vedení Radiožurnálu si postupně uvědomilo, že škol- ský rozhlas se svou neobyčejně širokou posluchačskou základnou se má možnost stát nejučinnějším prostřed- kem osvěty nejen ve sféře kulturní a obecně vzdělávací, ale také v oblasti vlastní propagace a šíření rozhlasové- ho vysílání mezi nejširší vrstvy obyvatelstva (tedy vědomí důležitosti školského rozhlasu pro „selfpromotion“, řekl bychom dnes).

Rada dopisů svědčí o tom, že ohled na zájmy dětské- ho vzdělávání přiměl několik mecenášů z řad movitých obyvatel té které obce pořídit škole rozhlasový přijímač. (Ostatně dodnes platí, že neefektivnější působení řady dobročinných organizací je založeno na akcentování „zá- jmu dětí“.) To však byly jevy ojedinělé a rozhodně ne- mohly zvrátit tradičně nedobrou finanční situaci našeho školství. Mnoho škol – zejména v odlehčích regionech – si rozhlasový přijímač nemohlo dovolit.

(Některé školy s vděkem přijímaly, že jim rozhlasový pří- jímač pro potřeby školského vysílání zapůjčoval buď správ- ce školy, nebo sám učitel, kteří si za zapůjčení od škol vy- bírali určitou částku. Správcové škol dále žádali, aby školy byly zproštěny rozhlasového poplatku. K tomu problému přijal Sbor na svém zasedání 10. 3. 1931 následující sta- novisko: „...přijímací aparát na školách nemá být jenom pro školní děti, nýbrž má být také k dispozici pro dospělá- k veřejnému poslechu, a školy tudíž mají předplatné plati- ti. Ze stavu, jaký se tady vyvinul, lze soudit, že jmenovaní učitelé nebo správcové škol aparátů užívají také pro svou soukromou potřebu, takže jakékoliv zproštění poplatků vy- volává stav, který není dobře udržitelný.“)

Sbor pro školský rozhlas – vědom si prvořadě důleži- tosti důsledné radiofikace pro celý projekt školského vy- sílání – rozhodl se na své schůzi konané dne 20. 1. 1931 podat žádost o státní příspěvek na vybavení škol rozhla- sovými aparáty. V žádosti, kterou podkládá statistickými ú- daji o tom, že „...v republice je přes 13 tisíc škol s čes- koslovenským jazykem vyučovacím, které mají přes 40 tí- síc tříd...“, dospívá Sbor posléze ke konkrétní žádosti: „V případě, že by ministerstvo školství a národní osvěty pro tento účel věnovalo 1 000 000,- Kč, bylo by možno

za spolupráce s místními peněžními ústavy a místními okresními školskými úřady vybavit v jednom roce 4 až 5 tisíc škol rozhlasovými aparáty.“

V archivních dokumentech z Dismanovy pozůstalosti nenalzáme žádný doklad o tom, jak ministerstvo na žá- dost zareagovalo. Reakci si ovšem můžeme domys- let poté, kdy se v zápise ze 17. února 1932 dozvídáme, že... „kulturní komise Zemského zastupitelstva hodnoti- la kladně vysílání školského rozhlasu a jako projev uznání věnovala školám na zakoupení přijímačů 250 000,- Kč.“

Požadavek byl tedy splněn čtvrtinově (jakkoli zdrojem bylo Zemské zastupitelstvo a nikoli ministerstvo), takže rozmach radiofikace sotva mohl probíhat podle představ vedení Radiožurnálu. Nicméně přesto je nárůst počtu ra- diopřijímačů ve školách v průběhu let patrný.^{3/}

Z podnětů, které nám nabízejí dopisy učitelské obce reagující na konkrétní podobu školského programu, mů- žeme tedy poměrně spolehlivě dovodit velký význam, jež tato programová složka ve 30. letech měla v kontextu ce- lého rozhlasového vysílání. Zbývá zodpovědět ještě otáz- ku, do jaké míry se Sbor pro školský rozhlas, resp. vede- ní Radiojournalu tímto ohlasem zabývalo, do jaké míry bralo názory vyřčené v dopisech za bernou minci a sna- žilo se utvářet podle nich další podobu programu.

Na tuto otázku nám (jakkoli dílčím způsobem) odpoví- dá další dokument obsažený v odkazu Miloslava Disma- na. Jde o Protokol o poradě autorů školského rozhlasu (jeho literární části), poradě, která se konala 11. května 1932. Obsáhlý zápis, čítající sedm stran hustě psaného textu, zaznamenává obšírnou diskusi, do níž přispěli vý- znamným dílem všichni pozvaní autoři. (Seznam účastní- ků porady můžeme přijmout jako jmenový souhrn nejvý- znavnějších osob, které se na přípravě slovesné části pro- gramu školského rozhlasu podílely – dr. Keprt, prof. Pat- zak, dr. Kareš, dr. Baum, A. Kurš, J. Týml, F. Flos, A. J. Patzaková, B. Krákora, Sedloňová-Novotná, Plíva, E. Vla- sák, V. Baláček, Charousová-Gardavská a B. Pěkný.)

V průběhu diskuse byly zúčastněnými probrány všechny podstatné otázky, které vyplynuly z vyhodnocení ohlasu prvního roku vysílání školského rozhlasu. Zohledněny byly i zkušenosti z jiných zemí v tomto směru (praxi anglického vysílání pro školy do debaty vnesl A. Kurš). Padlo rozhod- nutí získávat autory formou veřejných soutěží. (Později by- la vypsaná rovněž soutěž pro mladé a dětské autory.)

V diskusi zazněla řada dalších návrhů a závěrů. Nebu- deme je zde citovat, protože o jejich konkrétní zjišťování nám nyní nejde. Podstatný je ovšem poznatek, že Sbor pro školský rozhlas, stejně tak vedení Radiojournalu při- kládalo posluchačské reflexi velký význam a usilovalo zužitkovat ji pro další vývoj programové práce.

Na samý závěr pohledu do dosud nezmapovaných stránek písemného archivu z odkazu M. Dismana uvá- díme citát z projevu dr. Kareše na zmíněné poradě autorů: „*Problém školského rozhlasu tkví v problému autorů. Stejný je problém rozhlasové hry. Máme velmi málo au- torů, značný nedostatek původních prací a málo z auto- rů přijde s věcí dobrou. Problém školského rozhlasu je: má být veden hlediskem pedagogickým, aktuálním ane- bo zábavným? Je zřejmé, že všechna tato hlediska se musí sdružovat.*“

Poznámky:

1. Příspěvek k vzniku a vývoji školského rozhlasu (1924–1939), Výzkumné odd. Českého rozhlasu, Praha 1978
2. Disman nastoupil do zaměstnaneckého poměru v rozhlasu 5. 9. 1935 jako referent školského rozhlasu a příležitostně reportér. Do té doby se však pilně účastnil přípravy vysílání – jako externista – a to autorsky při tvorbě řady přednášek, ale především v roli vedoucího Recitačního klubu pokusných škol nuselských, z něhož se později vyvinul DRDS. Ve své osobní vzpomínce (in: Příspěvek k vzniku školského rozhla- su, s. 23–24) přibližuje okolnosti přípravy prvních tzv. styli- zovaných reportáží, zejména proslulá reportáž „Podblanic- ké děti návštěvou v Praze“, která se vysílala 15. 5. 1931.

(O stylu práce s dětským recitačním sborem, tedy o tom, jak ho Disman využíval právě v těchto prvních reportážích, existuje v archivu Čs. rozhlasu cenný doklad – tři nahrávky dětských voicebandů s názvy „Tatínek pracuje v továrně“, „Maminka vaří ráno dětem kávu“ a „První vzlet dětí v aeru“. – Úryvky z těchto voicebandů byly použity mimo jiné i v pořadu Fonogramy s názvem „Snad nám to pan Disman odpustí“, vysílaném ČRo 3 – Vltava 27. 6. 2003.)

3. Růst počtu radiopřijímačů, jimiž byly vybaveny ve 30. letech školy, lze rovněž nalézt v dokumentech z odkazu M. Dismana. Podle průzkumu z první poloviny roku 1931 (obesláno bylo 8500 škol, odpovědělo 5320) byla na začátku 30. let situace tato: 17 % škol mělo vlastní přijímače, 11 % škol si aparát vypůjčovalo od správce školy, 25 % škol si chtělo přijímač zakoupit, ale žádalo o úvěr, 10 % škol žádalo o poskytnutí dlouhodobého úvěru, 18 % škol tzv. menšinových (tj. státních v pohraničí), žádalo o státní příspěvek, 5 % chudých škol žádalo o darování aparátu a 14 % škol nemělo na zakoupení přijímače finanční prostředky vůbec.

Další průzkum se po dohodě s ministerstvem školství konal ke dni 22. prosince 1936 – a jeho výsledky prokazují ohromný rozmach radiofikace, který za dané období u nás nastal. V té době měla možnost poslechu skoro polovina žáků (49 %), na středních školách – pro ty ovšem začal školský rozhlas vysílat až později – pak mělo možnost poslouchat rozhlas dokonce 75 % studentů. Pravidelně nebo příležitostně poslouchalo vysílání v Čechách 66 % žactva, na Moravě a ve Slezsku 67 %, na Slovensku 23 %.

Přílohy:

Příloha 1

Vojtěch Bořivoj Aim – texty hudebně vzdělávacích pořadů obsažené v APF ČRo

- Pohádky naší babičky – hudební pásmo 1935
 Letem kolem světa – rozhlasová scéna pro děti
 Různá zaměstnání v písni – pásmo pro mládež – 1932
 Zvířátka v dětské písni – pásmo pro školy
 Maminkám – přednáška – ke Dni matek – 8. 5. 1931
 Karel Bendl – seznámení s životem a dílem skladatele K. B. – přednáška pro školský rozhlas – 2. 10. 1931
 Leoš Janáček – vyprávění o životě a díle L. J. – 5. 2. 1932 – přednáška pro školský rozhlas
 Naše lidové písně – co je smíšený pěvecký kvartet, názvy mužských a ženských hlasů, zkoušení písně „U panského dvora“ – „Školský rozhlas“ – ukázky Aimův pěvecký kvartet – 26. 2. 1932
 Josef Bohuslav Foerster – přednáška – úvod k vysílání hudby a proslovu J. B. Foerstera – „školský rozhlas“ – 22. 4. 1932
 Bedřich Smetana – přednáška – úvod k pořadu a slovní doprovod – 6. 11. 1931
 Pochody, hry a tance – úvod a slovní doprovod k přednášce č. P 2672 – „školský rozhlas“ – Praha 11. 10 – 11. 55 hod.
 Smetana, Fibich, Dvořák na deskách Ultraphon – přednáška – 25. 9. 1931
 Prodaná nevěsta – II. – přednáška – slovní doprovod k ukázkám z opery – 3. 6. 1932
 Zvířátka – dokončení – přednáška – 6. 11. 1931
 O zvířátkách – povídání o zhudebnění „Broučků“, 4 písničky od Ad. Cmírala na slova Jos. Kozíška – „Školský rozhlas“ – 2. 10. 1931
 Různá zaměstnání v písni a hudbě – hudba v lidové písni – I. lidové písně, rozdělené podle námětu – písnička o tom, jak je hezké poslouchat dudy „Zlatý dudy, to jsou dudy“, další, ve které je prosba o hru na dudy „Zadudej, dudáčku“ apod. – „Školský rozhlas“ – 19. 2. 1932
 Různá zaměstnání v písni a hudbě – II. vysílání relace z hodiny zpěvu ve škole v Krásném Vrbně – „Školský rozhlas“ – 29. 4. 1932
 Přednáška o Johnu Dowlandovi – úvodní slovo ke koncertu Dowlandových madrigalů – 2. 4. 1933
 Ve vzpomínkách na prázdniny – povídání s dětmi – vzpomínky na prázdniny, které doslova vypršely a několik lidových písní – „Školský rozhlas“ – 11. 9. 1931
 Pochody, hry a tance – úvod a slovní doprovod k přednášce č. P 2672 – 18. 9. 1931

Příloha č. 2

Úryvky z dopisů zaslanych Sboru pro školský rozhlas v letech 1931–1938

„Je nutné věnovat značnou péči slovu. Slovo musí být proneseno zřetelně a opravdově. Přílišná dramatická zastírá srozumitelnost – proto je nutno se jí vystříhat – pokud lze. (Zejména pokud se týká představitelů zvířecích rolí – ježkovci atd.). Zvuková malba často zastírá slovo.“

Když jsem se onehdy ptal dětí z vyšší třídy, jak se jim líbil rozhlas – odpověděly: „Moc ne. Nám to nikdo nevysvětlí – jako vy to děláte.“ Jednalo se o slovenskou relaci o Štefánikovi. Zde je zvláště nutno přiblížit tyto dva světy dětí. Malí Slováci si to musí uvědomit též, že mluví k nám a musí nám vše vykládati zřetelně.“
 (F. Martínek, učitel, Chrástany, 12. 5. 1933)

„Soudobé vysílání bratislavských programů školského rozhlasu má stránky dobré i špatné. Děti zvykají poslouchat měkkou slovenštinu, ale rozumějí jen tehdy, mluví-li jednotlivce, a to přiměřeně silně a nikoli rychle. Řeč o rychlejší spádu, hlučnější rozhovory nebo mluvená slova podbarvená jinými zvuky vyznívají v celých větách i cvičenému sluchu naprázdno. Tak je tomu se všemi dialekty.“

Velikou vadou školských i ostatních rozhlasů, pokud se mluvených částí programu týče, jest zajisté chvat, odůvodnění snad tím, že se za malou chvíli chce mnoho povědět. ...Doporučoval by se každý nový pojem vícekrát pomalu a výrazně vyslovit a dát jej učitelé třeba i na tabuli napsat.“

(Učitel z Úval, 6. 5. 1933)

„Přehled literárních novin. Pro venkov to má velký význam – není tu knihovna, která by předkládala novinky, a také profesori se nedoví o všem, často právě to, co je hodno plné pozornosti, unikne.“

Hudba dechová se všeobecně odsuzuje, a to nejen snad mezi lidmi kulturně vyspělými, ale i mezi běžným posluchačstvem z kruhů dělnictva, obchodnictva, studentů atd.

Ze řad osvětových pracovníků se upozorňuje také častěji, že rozhlas vylučuje z programu přednášky abstinenti a tím tedy jednostranně nepřispívá k odalkoholizování a tím i jinému usměrnění soukromých vydání jednotlivce a tím, že si i rozhlas sám nepřímou škodí, protože právě ti, kteří sedí v hostinci, nebudou mít peníze na přijímač, protože je propijí. (Sám ovšem nevěřím, že by rozhlasové přednášky byly schopny udělat z národa zapřísnělé abstinenty.)“

(Jan Mašek, profesor reálného gymnázia Chotěboř, 15. 5. 1933)

„Při dramatizaci vadí velký hluk a ruch. Při živějších scénách není vždy rozumět mluvící osobě pro rychlou řeč. Není také pěkné sborové odpovídání, ne to nepřirozené.“

K dětským úlohám by se měly volit děti hlasově dobré. Hlas chlapce, který stále slyšíme, neuspokojuje, je pronikavý, nepřijemný, tvrdý, někdy se rozmazává. Rozhlasových scén je příliš mnoho. Mnohý děj dal by se vysvětlit jen přednáškou nebo dialogem.“
 (M. Štefková, ředitelství měst. Školy smíšené v Tlumačově, únor 1933)

„A řečníky by bylo třeba upozornit, že mají také posluchače, kteří ve svých 16–18 letech cítí se být již dospělými a pro něž oslovení „děti“ nebylo by vhodným. Mnozí z nich převyšují výškou svoje profesory.“
 (Ředitel Masarykovy obchodní školy v Jindřichově Hradci, 7. 3. 1933)

„Školský rozhlas nyní je nemožný. Jest např. na programu určitý kus – celkem 50 minut a z nich je 45 minut teorie a pouze 5 minut hudba. Teorie, tak jak se přednáší, žáky nezajímá. Ponechte, aby krátké poučení si řekl sám učitel zpěvu.“

(Vratislav Procházka, ředitel – Měšť. škola pro hochy v Plzni)

„...uistujeme vás, že slovenské slovo slyšané z české Prahy bylo tunajším posluchačem dvojnásob milé. Snad nejmenej zo všetkého baví naše deti Krystálek s Amplionkom. Povahám venkovských žiakov sú letory oboch príliš mestské a cudzí.“
 (Jméno nečitelné)

Před každým číslem programu budiž krátký rozbor a upozornění, čeho si mají žáci všimati.

Krátké promluvy vynikajících českých lidí byly by velmi vítány. Co nejméně reprodukováné hudby.

Nemožno-li někdy získati programu dobrého, snad by bylo lépe, nežli vysílati něco narychlo získaného, oznámiti, že toho dne se od vysílání upouští.

Dlouhé přednášky činí žáky roztržitými."

(Václav Šrámek, odborný učitel ve Strakonících, podzim 1932)

„Členové sboru by si přáli, aby větší část programu školského rozhlasu byla věnována číslným zpěvním a hudebním a menší část mluvenému slovu... Malé děti, ale i žákyň vyšších tříd si stěžují, že mluvenému slovu nerozumějí, zvláště podávali-li se ve slovenštině.“

(R. Petrusová, učitelka)

„Rozhlas znamená pro školu ohromný vpád nové kultury do šedivých zdí našich škol. Učitel po dlouholeté praxi stává se víceméně řemeslníkem, neb úředníkem, jenž automaticky koná svůj úřad, zvláště, když učí v jedné třídě po mnoho let. Do školské mašinerie vpadl rozhlas. Přinesl nové náměty, nové podněty, nový život... Po ročním vysílání školský rozhlas nabyl formy, krystalizuje se a nutí učitele, aby s ním již vážně počítal a vážně se rozhlasem zabýval.“

Gramofon pro děti je mrtvý, nudí je, stačila by jen jedna deska.

Děti mají rády hodně fantazie a těší je dramatický spád a hodně zvuků.“

(Karel Mikeš, řídící učitel Cerhenice, 29. 12. 1932)

„Zprávy sportovní je baví víc než podání o hudebních nástrojích. Předvedte nám také hodinu z některé z reformních škol v Praze – ať slyšíme však žáky, nikoli učitele! Ať ukáží svou samostatnou práci, ale ne parádní výstup, nýbrž každodenní práci! Redaktor Laufer posílá dobře sportovní zprávy a každý i laik si dovede představit to, co popisuje.“

Velmi dobře je řešit poměr německých a českých žáků debatou, aby byl paralyzován vliv domova, ulice a někde i tělovýchovných korporací – to i německy. Větu současně česky a německy – důležité pro školy menšinové, mají-li dle pana ministra Dr. Dérrera být mostem k Němcům. Nesmí kolem otázky české a německé dítě chodit po špičkách – ze své praxe menšinového učitele vím, že se tento poměr ve třídě musí řešit dobře k prospěchu našemu.“

Na dosavadní program se dívám dost skepticky – třebaže byl krásný ve svých některých číslích.“

(St. Jellínek, zast. ředitel, 26. 3. 1931)

„Vděčně uznáváme vaši snahu podati dětem věci opravdu hodnotné, všestranně vzdělávací a povznášející. Ale k své lítosti vidíme, že děti – dříve tak dychtivé po rozhlase – stávají se netečnými, rozhlas je neláká a netěší, jak by zasluhoval. Nedivíme se. Podle našeho soudu je ve školském programu mnoho mluveného slova, žáci však jsou znaveni stálými výklady ve třídách, takže proslovy, přednášky a výklady, byť sebe lépe připravené a pronesené, minou se často s účinkem.“

(Josef Petřtýl, ředitel Obecné a měšťanské školy v Slatiňanech, 14. 11. 1933)

„Celkový výsledek na našem školním okrese jest velmi málo uspokojivý, a to proto, že rozhlas poslouchá málo škol, a kde poslouchají, děje se tak většinou příležitostně. Skutečná hodnota relací není plně využita a účel, který pořadatelé mají na mysli, je jistě málo splněn.“

Nezajímaly žáky dlouhé jednotvárné přednášky i příliš dlouhá hudební čísla. Pořad nesmí být nikdy dlouhý, čísla programová ať jsou raději kratší a dětem přístupná, nechť to jsou již přednášky nebo zpěv a hudba.“

Osoby z mimoškolského života neuvědomují si často, že mluví se o věcech, kterým děti někdy dosti nerozumějí. Neměly by si připravovati proslovy, ale říci dětem několik srdečných slov i o věcech odborných. Výborně to umí p. prof. Aim.“

(Jaroslav Říčař, učitel Vamberk)

„Jest podivno, že v různých scénách (z Brna vysílaných odpoledne pro děti) dětské úlohy mluví dospělé osoby. Proč napodobování, když přirozenost by se lépe uplatňovala.“

(Učitel z Frýdku, 21. 11. 1933)

„Největší procento dětí – účastníků školského rozhlasu – jsou děti venkovské, které mají naprosto odlišnou slovní i pojmovou zásobu a nerozumějí obyčejně celé řadě pojmů nebo výrazů užívaných před mikrofonem.“

Z přednášky děti poslechnou se zájmem několik prvních vět – a pak sedí bez zájmu a o přednášku se nestarají. Jsou-li

však přinuceny spolupracovati ať už v jakékoli formě s přednášejícím, musí všechno pozorně sledovat z vlastního zájmu a pak ta hodinka rozhlasu není marná.“

(Josef Kulík, učitel, Velká Chyška, pošta Pacov, 5. 12. 1933)

„Při napjaté pozornosti se děti brzy unaví. Půlhodinová přednáška je dlouhá a zájem ochabuje. Pozornost třífází a srozumitelnost snižuje několik současných zvuků. Zajímavé bylo, že úvod k reportáži prof. Zd. Nejedlého děti brzy unavil, ale přednáška rektora dr. K. Domina až do konce poslouchána velmi pozorně.“

1. obsahově – ve II. stupni občas něco pro rozjasnění dětských očí (smích je beztoho ve škole vzácné koření)
2. formálně – zvuky jednoduché, méně třeba obsahu, ale volněji a výrazněji.“

(Jan Koucký, odb. uč. Pelhřimov)

„Většina kolegů pokládá školský rozhlas za věc odbytou. Jeden hlas: ‚Děti při tom spí!‘ Jiný hlas: ‚Ztráta času!‘ I když je stav školského rozhlasu tak přesmutný, přece se nechci vzdát boje za jeho zdokonalení. Chci odhalovati příčiny nedostatku a raditi, jak je odstraniti.“

Především radím toto: Přesvědčte se osobně o tom, že ti kolegové měli a mají pravdu! Žactvo při tom spí. Zajedte někdo na vesnickou školu daleko od velkoměsta a buďte příjmu školského rozhlasu přítomni! Ale nebuďte před žáky, nýbrž za nimi! Vbrzku upozorujete, že jedni žáci spí, druzí se baví jinak. Pak nenápadně odejděte ze třídy i s učitelem! Vbrzku amplion nebude slyšet. Žactvo jej překřičí. Zkrátka: Amplion není a nebude v stavu nahradit živého učitele!

(Ferd. Greinacker, Bystřice p. Host.)

„Mám-li být upřímný, celá relace dělala dojem nepřipravenosti. Pan E. Rusko viděl krásu hor pěkně před sebou, ale děti si ji měly představit! Ale ani pan Laufer neupoutal. Nebyl snad opět jeho hlas nahrán z desky? Mnozí žáci to sami podotkli a i mně se to zdálo. Žáci od něho čekali docela něco jiného. Čhtěli reportáž závodu.“

Celkem vzato – nepovedlo se to. Jak jsem už posledně poznamenal, více aktivity, vzruch, dobrodružství. To chce dnešní dítě!“

(Boh. Lokaj, Český Brod, 17. 2. 1935)

„A ještě jednu věc si dovoluji upozornit: hlavní osobou loutkových her je Kašpárek – miláček dětí. Plně jim patří. Ale jako na jevišti Kašpárek je kluk, tak chtějí slyšet z amplionu klukovský hlas, ne ženský! ‚Jeje, ten Kašpárek je blbej, dyť má hlas jako ukňouraná holčička‘, bylo slyšet kritiku malých posluchačů.“

Vysílání mi vždy připadá, jakoby všichni pospíchali, jen aby to bylo brzo hotovo. Říká se: pro děti to nejlepší, nejkrásnější, samé ‚nej‘. Ale dětské relace, zejména pražské, svědčí o naprostém opaku. Rozhlas, resp. ti, kteří ho mají na starosti, se patrně řídí zásadou: pro děti je všechno dobré!“

(Blahoslav Šeplavý, řed. Čes. akademie, Praha 12)

„Nevhodné jsou některé sborové recitace, nepřesně navcvičené, takže jsou nesrozumitelné. Příležitostně relace mají být vysílány včas. Jest nevhodné přáti dětem příjemných pololetních prázdnin 14 dní po nich, jak se stalo loni.“

(V. Janyska, inspektor státních nár. škol v Duchcově, 14. 2. 1938)

„Dovoluji si vám předložit k úvaze tento návrh: Budiž zřízen v Radiojournalu zvláštní fond na podporu rozhlasového zařízení pro školy. Do tohoto fondu mohly by přispěti z výtěžků školních podniků ty šťastnější školy, které mají již rozhlasové zařízení, i jiní dárkové. Stali by se tak zakládajícími členy fondu, což by byl úkol velmi čestný. Také ministerstvo školství jistě by přispělo nějakou částkou, třeba jednou provždy, nebo podporou poskytovanou každoročně. Snad i některé okresní a místní školní rady by přispěly. Tak sešel by se základní kapitál. Školy, které by si pořídily vlastním přičiněním rádio a splatily aspoň třetinu celkového nákladu, mohly by se ucházeti o příspěvek z tohoto fondu ve výši dvou třetin nákladu. Tak by měla dotyčná škola rozhlasové zařízení zapláceno. Její povinností by pak bylo splatit fondu zpět tolik, kolik jí poskytl. Nezáleželo by na tom, splatili to škola za rok, nebo i více roků. To řídilo by se její možností. Fondu by neubývalo a peníze by se stále obracely k zařízení nebo doplnění školního rozhlasu podle pořadí přihlášek.“

Bylo by to krásné. Školy by si pomáhaly navzájem. České školy školám slovenským, německým atd. a opačně též.“

(Boh. Landa, ředitel Masarykovy státní obec. a měst. školy s československým jazykem vyučovacím v Novém Sedle u Lokte, 6. 2. 1937)

Obrazové přílohy

UČITELSKÝ SBOR
OBECNÉ ŠKOLY V NOUTONICÍCH
OPAKUJE NA ŽÁDOST RODIČŮ

ŽÁKOVSKOU BESÍDKU

V NEDĚLI DNE 1. KVĚTNA 1938

V SÁLE RESTAURACE 'U KORYCHŮ'
V KAMÝKU.

VE PROSPĚCH POŘÍZENÍ RADIOVÉHO
PŘIJÍMAČE PRO ŠKOLU.

ZAČÁTEK O 1/2 3. HOD. ODPOLEDNÍ.

VSTUPNÉ: SEDADLO KČ 4.-, KČ 3.-
K STÁNÍ KČ 2.-
DĚTI K STÁNÍ KČ 1.-

BEZ OMEZENÍ DOBROČINNOSTI!

O HOJNOU ÚČAST PROSÍ ÚČINKUJÍCÍ!

Jiří Frejka

* 6. 4. 1904 Outěchovice, † 27. 10. 1952 Praha

*Režisér, divadelní a rozhlasový teoretik,
divadelní a filmový kritik, pedagog
z meziválečné generace umělců avantgardy*

Zde básní skutečnost

...Rozhlas jako umění – neboť co si představujeme jiného pod tímto jménem umění nežli cosi, co tryská z doby a má styl? – tedy rozhlas jako umění byl zavražděn velmi dokonale onoho dne, kdy byly vymyšleny první rozhlasové „programy“. Neboť onoho dne toto dravé a bezprostřední moderní víře bylo zavřeno do klece, aby žvýkalo a reprodukovalo hudbu, divadlo, přednášky. Hned v prvních dnech mu bylo vzato něco, co si přinášel věnem a oč usilují tolik tak zvaná tradiční umění, to jest kontakt s dobou.

Stal se reprodukční technikou. Jestliže se tak rádo říká, že umění je zrcadlem doby, tedy rozhlas se stal, dovolme si to říci jen s omluvami, zrcadlem tohoto zrcadlení. Dostal se do stavu nevolnického a opakoval se zde příběh filmu. Nemohl se prostě vyvinouti vlastní rozhlasový výraz, tak jako se ho nemohl domoci film, pokud fotografoval divadlo, nebo kdysi knihtisk, pokud se snažil napodobit rukopisy.

Dnes se rozhlas křísí znenáhlym uvědomováním, že je tu možnost nové řeči, kterou bude možno nově vyjadřovat současnost. Jde o nové „strojové“ umění, které tkví v možnosti fotografovat skutečnost zvukově, tak jako film ji fotografuje opticky.

**Z Frejkovy studie Rozhlas jako umění
a jako věc všeobecně prospěšná**

PhDr. Ladislava Petišková

Jiří Frejka a rozhlas

Předpoklady spolupráce

Základem citlivé práce i kontinuálního zájmu divadelního režiséra Jiřího Frejky o rozhlas byla zřejmě jeho hudebnost. Hudebnost jako všestranně využívaný zdroj emocí i jako vlastnost, bezpodmínečně nutná pro výkon rozhlasové profese. Frejka ji zdědil po matce, nadané klavíristce, která ráda zvala do jihočeské myslivny v Outěchovicích u Pacova nejen výkonné umělce, ale i lidové hudebníky, harfenistky atp. Jen muzikolog by asi při velmi pečlivém studiu dokázal rozluštit něco z notových řad, zřejmě úryvků melodií anebo drobných motivků, které si ve 20. letech zapisoval její syn do svého deníčku. Zcela určitě by z nich vyčetl jeho rodící se hudební vkus, ovlivňovaný dobovými zážitky i názory jeho učitelů a spolupracovníků.

Frejka neměl větší hudební vzdělání, cit pro hudbu tvořil integrální součástí jeho všestranného uměleckého založení. V tomto směru si dobře rozuměl i se svým vrstevníkem V. Nezvalem, jehož muzikantské a skladatelské pokusy dokonce uváděl na jeviště, o významné spolupráci s E. F. Burianem nemluvě. Rád přijímal podněty ze strany svých stejně starých vrstevníků – propagátorů moderního evropského umění –, ať už šlo o výboje J. Cage, A. Háby, nebo tvůrců barevné hudby. Byly to právě jeho „horoucí uši“, které mu umožnily celoživotní a velmi intenzivní spolupráci s řadou největších skladatelů své doby – s I. Krejčí, J. Ježkem, E. F. Burianem, M. Poncem, J. F. Fischere, V. Trojanem i dirigenty, jako byli R. Brock, R. M. Mandée, V. Talich či mladický V. Neumann. Hudba, na kterou se vázal tanec, a také recitované a hudebně cítěné slovo, ostatně patřily k jazyku i k duchovní výbavě nadané generace, která ve 20. letech vstupovala na pole avantgardního umění. Její nejlepší představitelé pak dokázali tento dar, který byl ovšem předznamenán také dědictvím minulých generací, využít zcela novým způsobem. Pod vlivem dobových podnětů a teorií, rozvíjených u nás zejména E. F. Burianem, si avantgardní generace pojem hudebnosti výrazně rozšířila. Požadavek zvukovosti aplikovala nejen na hudbu – nepochybně pod prvotním iniciačním vlivem futuristů – ale přenesla ji i na oblast básnického díla, a do vyhraněného přístupu ke zvukovým kvalitám mluveného hereckého projevu ani nemluvě.

Zrod Burianova voicebandu byl zřejmě geniálním završením této tendence, která měla ve své době zázemí v četných a velmi oblíbených formách spojení hudby a slova. Někteří badatelé (J. Paclt v monografii Miroslav Ponc) uvádějí, že si ani E. F. Burian zpočátku nepřisvojoval autorství voicebandu s poukazem na fakt, že se tento způsob výrazu zrodil z kolektivní atmosféry divadla Dada. Frejka sám zahájil svou režijní dráhu s recitovanou poezií už jako maturant v květnu 1923 a se souborem mladých amatérů na podzim 1924. Problematika básnické tvorby a inscenované poezie také tvoří myšlenkové východisko jeho prvotních úvah, psaných pro divadlo. Jde o přirozený proces v životě mladého tvůrce, který se narodil s básnickým viděním světa a jako mnoho jiných začal svůj umělecký život psaním veršů. Je to však také program, který v podobě dílčích i ucelených podnětů přijímal od svých druhů, básníků a literátů Devětsílu. Spolu s touto generací přijal také pohled na svět, který chtěl, aby život byl básní; spolu s ní byl však také dítětem svého věku, chápajícího moderní technické objevy a spolu s nimi proměny soudobého života jako samozřejmý zdroj tvůrčí inspirace.

Počátky cesty k rozhlasové tvorbě

Rok 1929, kdy Frejka vstoupil poprvé před rozhlasový mikrofon s *přednáškou o mladé české literatuře*, byl pro něho vlastně jedním z uzlových okamžiků jeho tvůrčího života. Proces rozpadu avantgardního hnutí, ke kterému docházelo v celé Evropě, se nevyhnul ani mladému Československu. J. Honzl, E. F. Burian odešli na velké moravské scény, Frejka se musel rozloučit po Osvobozeném divadle (1926–27), divadle Dada (1927–28) i se svým Moderním studiem (1929). Jednal s holešovickou Uranii, s uměleckým šéfem Národního divadla K. H. Hilarem (1929) o svých dalších perspektivách. Nabídka ke spolupráci s pražským Radiojournalem mu zřejmě přišla velmi vhod, třebaže se už od roku 1926 živil jako stálý recenzent legionářského deníku Národní osvobození.

Zatím neznáme žádný doklad, který by přesně doložil Frejkovy kontakty, respektive pozvání k rozhlasové práci. Avšak retrospektivní pohled na jeho uměleckou dráhu a na počátky radiové umělecké tvorby ukazuje na svazky, které s největší pravděpodobností stály za jeho po-

zváním. První rozhlasový režisér Jaroslav Hurt byl totiž původně vedoucím pedagogem dramatického oddělení Státní konservatoře hudby a v roce 1924 alespoň nakrátko Frejkovým učitelem herectví. Spolu s O. Fischerm patřil k osobnostem, které zaštiťovaly studentská vystoupení mladých adeptů herectví, elévů Národního divadla i nadaných amatérů na scéně Legie malých v Holešovicích. Zdejší jeviště objevili posluchači konservatoře, hledající prostor pro své mimoškolní divadelní aktivity. Jejich Volné sdružení posluchačů konzervatoře bylo lůnko mladých talentů, kam od počátku 20. let docházeli také začínající umělci všech možných oborů a profesí. Zde se zřejmě vytvářelo zázemí, na jehož půdě se odvíjely první kroky celé generace české divadelní, taneční, hudební a výtvarné avantgardy.

Zkušební scéna v Legii malých v Plynární ulici v Holešovicích umožňovala totiž od roku 1923 mimoškolní aktivity a představení mladých tvůrců. Tady se Frejka setkal se studentem 3. ročníku Miloslavem Jarešem-Cibulkou, který se po odchodu Františka Salzera a Jana Škody stal uměleckým vedoucím Scény adeptů. Právě on umožnil Frejkovi, aby se napojil na holešovický okruh a vytvořil si zde s několika studenty a amatéry jádro vlastního souboru vystupujícího pod různými názvy (Scéna adeptů, Zkušební scéna, Divadlo mladých). Jareš se do Frejkova souboru začlenil jako herec. Jeho jméno najdeme už na plakátu Večera české poesie, který Frejka nastudoval jako první zdejší představení 27. 10. 1924. Dále u obsazení Sylvestrovského večera v Legii malých 31. 12. 1924, na plakátu V. dramatického večera Státní konservatoře, který se uskutečnil v sále Na Slovanech 31. 3. 1925. Oba poslední pořady uváděly shodně dvě jednoaktové hry, to je Pojištění proti sebevraždě Ivana Golla v režii Jiřího Frejky, kde hrál M. Jareš-Cibulka žurnalistu Camemberta a představení pantomimy Nikolaje Jevrejnova Veselá smrt, ve kterém hrál M. Jareš úlohu Harlekýna. Podle kritiky Vítězslava Nezvala patřil Jarešův tvárný výkon k největším hereckým kladům inscenace. Nezval jej ještě jednou zmínil pochvalně i za roli Harlekýna a charakterizoval jej jako tragického a výsměšného, exaltovaného i vyrovnaného partnera hvězdy souboru – herečky Jarmily Horákové. Frejkův soubor se v průběhu roku 1925 představil v Bratislavě už jako Osvobozené divadlo z Prahy a oficiálně byl zapsán pod hlavičkou Devětsilu od února 1926. Jareš sice v této inscenaci něhrál, ale Frejka jej sám připomíná jako člena zakládajícího souboru Osvobozeného divadla. Obnovená a přepracovaná verze Veselé smrti v Osvobozeném divadle přinesla M. Jarešovi znovu v roce 1926 velký úspěch za jeho parodie nejznámějších herců Národního divadla, které byly dodatečně vloženy do hry. Dál se však jeho jméno ze sestavy herců Osvobozeného divadla vytrácí – ostatně se krátce nato se na počátku roku 1927 Osvobozené divadlo rozpadlo na dva soubory (Osvobozené divadlo Jindřicha Honzla a divadlo Dada Jiřího Frejky). Ve světle těchto zpráv se tedy zdá být pravděpodobná hypotéza, že to byl tolerantní Jaroslav Hurt, který do rozhlasu přivedl kolem roku 1929 své neaktivnější žáky k práci pro rozhlas – přestože právě oni ostře kritizovali zastaralé poměry na jím vedeném dramatickém oddělení Státní konservatoře hudby v Praze.

Dokumentace

Soupis drobných textů o rozhlasové tvorbě a soupis rozhlasových režii divadelního režiséra J. Frejky je už na první pohled kusý, především z důvodů nedostatečného a nepravdivého zajištění informací o rozhlasových programech v dobovém tisku. Často chybí i k oznámeným titulům další potřebné údaje, k titulům natočených záznamů divadelních inscenací zase reálný zvukový záznam atp. Na druhé straně je zde dostatečné množství písemných i zvukových dokladů, které nás opravňují k naději, že by se tento materiál mohl stát pro specialisty impulzem k hlubšímu a soustavnému výzkumu. Ale i tyto dokumenty pobízí k zamýšlení nad dobovou tvář rozhlasového vysílání, zejména tehdy, konfrontujeme-li jejich ob-

sah s poznatky z dominantní sféry Frejkova působení, z divadla. Výbor jeho staří o divadle, připravený v současné době k vydání v Divadelním ústavu a poznatky teatrologického charakteru umožňují už zařazení příležitostného rozhlasového materiálu do širších souvislostí. Výsledná hrubá mozaika poskytuje sice jen obrysy jeho aktivit, je však už schopna určitější výpovědi. Její osa se pohybuje v rozpětí hesel: poezie, hudba, zvukovost, technika, experiment, divadlo.

Dramaturgie

Prvotní titul soupisu Frejkových prací pro rozhlas není záležitostí režie. Jde totiž o Přednášku o mladé literatuře, o téma, do značné míry předjímající jeho dramaturgii divadelní i rozhlasovou. Pochází z roku 1929 a neznáme ani jeho zvukovou, ani zapsanou podobu. Shodou okolností je však k dispozici rukopis o pět let starší Přednášky o mladé české poezii, kterou Frejka přednesl úvodem svého amatérského představení na podzim roku 1924. Jako tvůrce – režisér-teoretik a nezájímka i výtvarník v jedné osobě – byl totiž tvůrcem autorského typu. Jeho osobní dramaturgie preferovala od nejranějších počátků jako základní východisko lyrický princip. Také jeho programové formulace vycházely po roce 1923 zřetelně nejen z konstruktivistického pojetí scény, ale také z poetistické vize světa – básně. Máme také dost dokladů, které nám dovolují konstatovat, že i po pěti letech a přes rozpad avantgardního hnutí, tvořila básnický stylizovaná dramatická literatura jedno z východisek, ke kterým se obracel jako režisér, dramaturg i jako teoretik i v následujících letech. Tuto skutečnost přesvědčivě dokládají inscenace Nezvalových Milenců z kiosku, Neveuxovy Hry Julie neb Snář, Giraudouxovy Isabelly na rozcestí, Hsiungovy Panní Studánky, Cocteauova Očarování života a mnoha dalších titulů v Národním divadle (1930–1945). Byly totiž inscenovány ve stylu „divadla dramatické poezie“, který byl i v Národním divadle Frejkovou doménou a nejcharakterističtější rysem jeho stále rozvíjeného režijního rukopisu. Rok 1929 však byl, jak zde už bylo řečeno, zlomovým okamžikem jeho kariéry, a Frejka už tehdy – soudě podle jeho dopisu K. H. Hilarovi – připravoval dramaturgicky Večer Studia Národního divadla, ve kterém měli vystoupit mladí herci, čerstvě angažovaní do ND (včetně těch, kteří hráli na avantgardních scénách). Večer byl složen ze tří aktůvek českých autorů: uvedl díla bratří Čapků Lásky hru osudnou, Lva Blatného Černou noc a Klicperovu Veselohru na mostě. V úvahu původně přicházela také hra Arnošta Dvořáka Balada o ženě vražednici. Byl to výběr s výjimkou klasika české klasicistní komedie pro Frejku neobvyklý; nicméně charakter samotných děl vypovídá o tom, že si z tvorby autorů starší generace vybral díla, která stála lyrickému založení avantgardy nejbliže. Jen o málo dříve, tj. roku 1927, se Frejka podílel také autorsky na sborníku Fronta, který vydal František Halas v Brně a vyjádřil tak i svoji generační a uměleckou příslušnost. Můžeme tedy docela směle předpokládat, že byla jeho první rozhlasová přednáška zaměřena na okruh jeho generačních druhů: básníků a literátů avantgardy, zejména Vítězslava Nezvala, Jaroslava Seiferta, Františka Halase, Frejkových osobních přátel z avantgardě blízké Literární skupiny, zejména Zdeňka Kalisty; možná se dotkla i tvorby jeho spolupracovníků z divadla Dada: Josefa Trojana, Václava Laciny a Miloše Hlávky. O pět let později se Frejka znovu zamýšlel nad otázkami dramaturgie. Napsal tehdy jeden ze svých posledních závažnějších příspěvků k rozhlasové teorii. I ten se váže na problematiku současné literatury – tentokrát však už z pozice autora znalého rozhlasové profese. Článek „*O rozhlasových autorech obecně*“ (Listy pro umění a kritiku 1, 1933–34, s. 222–223) však také do jisté míry vysvětluje, proč Frejka uvolnil své svazky s rozhlasem, zpočátku zřejmě dost těsné. Problematika rozhlasové literatury, kterou zde otevřel, souvisí se specifickou rozhlasového média a přirozeně i s jeho současným stavem. Rozhlas chápal jako „reportéra s uměleckými ambicemi“,